

En skipbruddberetnings sirkulasjon gjennom tre tidligmoderne kunnskapsprosjekter

AF ANNE HELNESS

SLAGMARK #81
SIDER: 51-69

Helligtrekongersaften karret 16 mann seg i land, utmattet og fra seg av tørst. De hadde vært i skjebnens vold uten verken ror, mast eller seil i tre uker da de gikk i livbåtene 17. desember 1431. Mannskapet på 68 hadde kjempet forgjeves mot høststormene i tre måneder. Bare 11 mann var i live da de ble funnet av lokale fiskere en måned senere. Denne skipbruddberetningen er formidlet i to versjoner: av Pietro Querini (1400?–1448), venetiansk handelsmann, og Cristoforo Fioravante, *consigliere* om bord.

Kunnskapshistorisk er reiseskildringer interessante ut fra spørsmål om hvordan, når og hvorfor en viss type kunnskap vokste frem innenfor bestemte kontekster (Sarasin, 2011, s. 165). Som kilde til kunnskap baserer slike beretninger seg på øyenvitnet; det dreier seg om erfaringskunnskap som tidligmoderne humanister redigerte og utga i store samlinger. Reisesamlingen som sjanger oppsto på 1500-tallet og prototypen var venetiansk, først og fremst *Delle Navigazioni et Viaggi* (3 bind, 1550–1559) av humanisten Giovanni Battista Ramusio (1485–1557). Vi vet ikke stort om leserne, men bindene kom i flere opplag, og at de ble lest i England, da Ramusio omtales som autoritet på geografi av John Dee (1527–1608/09), Richard Hakluyt (1552/53–1616) og Samuel Purchas (1575/77–1626), som alle befant seg i kretsen av rikets handelsmenn og -kompanier (Pennington, 1997, s. 5; Quinn, 1974, s. 133–134; Taylor, 1934, s. 1–13, 53–66; Ward, 2003, s. 20–21, 177). Både Hakluyt

og Purchas ga ut egne samlinger inspirert av Ramusio (Mancall, 2010, s. 189, 243, 313; Parks, 1961, s. 23, 124–125, 161; Small, 2012, s. 49; Steele, 1974, s. 75).

Forstått som historisk fenomen er kontekstene hvori slike samlinger utgis interessante fordi de gjør det mulig å studere hvordan kunnskap sirkulerte mellom personer og grupper. På den ene siden dreide det seg om erfaringskunnskap, på den andre siden ble kunnskapen bearbeidet av redaktørene for publisering for en større gruppe lesere. Som fenomen oppsto reisesamlingen som kunnskapsobjekt nettopp i Venezia presumtivt fordi den var politisk og handelsøkonomisk interessant for republikken. Ramusio var kansellisekretær gjennom et langt liv, og hørte utallige hjemvendte ambassadører berette om sine erfaringer for et samlet senat (se Queller, 1973; Vivo, 2007). Utviklingen skjedde parallelt med at en eldre kunnskapsorden ble utfordret av ny filosofi og denne spenningen gjenfinnes også i samlingene, som ble produsert av og sirkulerte i delvis overlappende grupper aktører: handelsmenn, makthavere og lærde, etter hvert i hele Europa (Burke, 2000a, s. 74–80).

Querini–Fioravante-beretningen ble utgitt første gang i 1559 i Ramusios *Navigazioni*, et kunnskapsprosjekt med patriotiske og politiske overtoner. Beretningen dukket opp igjen i Purchas' *Hakluyt Posthumus, or Purchas His Pilgrimes* (4 bind, 1625), et prosjekt som forente empiriske fakta med apokalyptisk merkantilisme. Jeg vil også kort se på et tredje prosjekt, nemlig den eksemplariske historieskrivingen til nordmannen Gerhard Schøning (1722–1780) som oversatte skipbruddet fra tysk, og utga den i *Det Trondhiemske Selskabs Skrifter* i 1763.¹

De to versjonene (Fioravantes og Querinis) skiller seg mest når det gjelder detaljer og retoriske virkemidler. Mens Querini vier like mye plass til det som skjer før uværet setter inn, som til det som skjer etterpå, fokuserer Fioravante på uværet og gir flere praktiske detaljer knyttet til sjømannskapet. Etter at de har kommet seg i land vier begge omtrent like mye plass til å beskrive Røst og hjemreisen, men Fioravante alene sier noe om Querinis hjemkomst. Begge er opptatt av klima, folk og natur på Røst. Ramusio gjenga begge versjoner. Purchas baserte seg på Fioravantes beretning, men trakk Querinis inn i notene. Schøning derimot baserte seg på Querini og sammenliknet med Fioravante i notene. Utover at både Purchas og Schøning forkorter beretningen, er det ingen vesentlige forskjeller mellom versjonene og oversettelsene. Det som skiller, er den konteksten beretningene inngår i. Kontekst påvirker lesningen og produserer mening, og det er derfor interessant å se på den for å forstå hvorfor tekster (som objekter for og kilder til kunnskap) sirkulerte i

det tidligmoderne Europa (Thorup, 2013, s. 104). Avslutningsvis vil jeg diskutere likheter og forskjeller mellom de ulike kunnskapsprosjektene og deres kontekster.

Først kort om begrepsbruken. 'Kunnskapsprosjekt' refererer til prosjektene som Ramusio, Purchas og Schøning har, og hvor Querini-Fioravante-beretningen inngår. De er opptatt av å formidle en bestemt type kunnskap i en bestemt hensikt. Kunnskapsprosjektene er dessuten en del av den sosiale og kulturelle, men også nasjonale, konteksten hver av dem er en del av (Thorup, 2013, s. 91, 95). 'Kunnskapsobjekt' kan forstås både materielt og immaterielt. Selve reiseberetningen og -samlingen er materielle objekter i form av en bok eller noen trykte sider, som sirkulerer, leses, og oversettes (Burke, 2016, s. 77, 85, 88; Jacob, 2017, s. 87). Som immaterielle objekter dreier det seg om selve beretningen qua fortelling, men er også det analytiske objektet for min egen undersøkelse av tre kunnskapsprosjekter og deres kontekster (Hastrup, 1999, s. 154–159). En 'kunnskapssjanger' er den sjangeren som fortellingen, som immaterielt kunnskapsobjekt, presenteres gjennom; jeg henviser til to slike sjangere, reisesamlingen og skipbruddberetningen (Boelhower, 2019), som begge også er kunnskapskilder. En 'kunnskapskilde' er som navnet sier, en kilde til kunnskap. Reisesamlingene og reiseberetningene ble i tidligmoderne tid anvendt som kilder til kunnskap om geografiske forhold. 'Kunnskapsorden' uttrykker hvordan en tid ordner forskjellige former for kunnskap i forhold til hverandre (Burke, 2016, s. 26). Både kunnskapsobjekter, kunnskapssjangere og kunnskapskilder sirkulerte i tidligmoderne tid.

REISESAMLINGEN OG SKIPBRUDET SOM OBJEKTER FOR OG KILDER TIL KUNNSKAP

På 1500-tallet var Venezias posisjon som ledende i krydderhandelen svekket, men republikken var derimot ledende som trykke- og informasjonssentrum (Burke, 2000b, s. 389–390; Donattini, 1992, s. 89; Magno, 2012, s. 15, 32; Richardson, 2004; Rubiés, 2012, s. 28; Wilson, 2005, s. 3). I første halvdel av 1500-tallet publiserte republikkens boktrykkere vel halvparten av den italienske litteraturen om Amerika, og de produserte årlig flere bøker enn det ble gjort i England (Infelise, 2013, s. 651, 654, 658). Både reisesamlingen og skipbruddberetningen var to nye sjangere som vokste frem i kjølvannet av oppdagelsene og etableringen av verdenshandelens nye ruter til havs (Boelhower, 2019, s. 25).

I og med at en reisesamling inneholdt en rekke ulike typer tekster (beretninger, utlegninger, brev, patenter og liknende) kan den også kalles en sjanger av sjangere (Rubiés, 2000, s. 6), som samlet bidro til å fremtvinge en vitenskapelig diskurs. I europeisk sammenheng var den særlig knyttet til to historiske øyeblikk, det venetianske som kulminerte med Ramusio – samlingen hans var selve prototypen på den nye sjangeren – og det engelske øyeblikket som ble innledet med Hakluyt og avsluttet med Purchas. Som sjanger er denne litteraturen tett forbundet med historie og geografi – som begge utviklet seg i nær forbindelse med den nye interessen for empirisk kunnskap (Boelhower, 2019, s. 25, 27; Parks, 1961, s. 23; Rubiés, 2012, s. 28–30). Fra sin opprinnelse i Venezia spredte sjangrene seg til resten av Europa, og ved hjelp av disse samlingene kan man spore endringer i den geografiske kunnskapen nesten fra generasjon til generasjon (Broc, 1980, s. 7). ‘Historie’ var et vidt begrep i renessansen (Pomata & Siraisi, 2005, s. 1–2, 5, 10–11, 24, 28), og i tråd med tidens kunnskapssyn, oppfattet redaktørene virket sitt som historie, vel så mye som geografi, og de innlemmet hele verden som sitt kunnskapsobjekt. Redaktørene ønsket å fremstille verden som en helhetlig enhet. Ifølge Tomasso Giunti (1494–1566), trykker og bokutgiver, ville leserne av *Navigazioni* “klart og tydelig måtte erkjenne at denne jordkloden er beundringsverdig bebodd over det hele, det fins ingen tomme områder, verken de varme eller de kalde er uten beboere” (Giunti, 1978, s. 7). Purchas, på sin side, uttrykte i “To the Reader” at han ønsket å vise “Forfatterens [les: Guds] rekkevidde, og Arbeidets [les: Guds virkes] nytte”, resultatet måtte være voluminøst siden han hadde “en Verden som tema, og en Verden av Vitner” (Purchas, 1905, bd. 1: xliii). Ambisjonen hans, slik han presenterte den i “King Solomon’s Navy”, var at “Salomon’s ofirske seilas” skulle fungere som en metaforisk “korleder (*Choragus*) hvis mål i dette lange verket var å hente materialene til Tempelets reisverk fra Ofir, og oppføre Kristi kirke, med mer fullstendig og bevislig kunnskap om Guds virke i Verden, både gjennom hans Skapelse og Forsyn” (Purchas, 1905, bd. 1: I.i.2).² Det var Purchas’ overbevisning at “Historien ikke bygde luftslott, men har, frem til denne tid, prekt både sivil og guddommelig kunnskap gjennom eksempler på det forgagne” (sitert i Porter, 1997, bd. 1: 188 fra *Pilgrimage* (1613)).

Gjennom reisesamlingen ble kunnskap akkumulert i og med at mange og ulike beretninger ble tatt inn i samme helhet, ofte uten noen tydelig uttalt orden. Selv om tittelbladet på de enkelte bind indikerte et geografisk område, fikk leseren sjelden

noen forklaring på hvorfor redaktøren valgte å innlemme de enkelte beretningene. Likevel inspirerte *Navigazioni* historikere over hele Europa, og slik kom reiselitteraturen til å inngå i og preges av ulike nasjonale kontekster. Utover på 1600-tallet ble Ramusios *Navigazioni* overskygget av samlingene til Hakluyt og Purchas, og da Melchisédech Thévenot (ca. 1620–1692) publiserte sin store samling *Relations de Divers Voyages Curieux* (Paris, 1663), var det engelskmennene som var forbildet.

Querini–Fioravante-beretningen følger skipbruddsjangerens tredelte struktur (Boelhower, 2019, s. 30) bestående av en avreise (skipet forlot Kandia 25. april 1431 lastet med malvasiavin, krydder og sedertre med kurs for Flandern), etterfulgt av selve skipbruddet og hendelsene som leder opp til det (skipet var forfulgt av dårlig vær og uhell, den ene katastrofen avløstes av den andre til de tvinges i livbåtene 17. desember), og til slutt redningen når de skipbrudne kan gjøre opp status hva gjelder ublid skjebne og fremtidig håp (2. februar ble de funnet av fiskere som bragte dem til Røst, hvor de ble i 101 dager før de kom tilbake til Venezia via landeveien).

En utfordring ved skipbruddberetninger spesielt var at de manglet troverdighet (Boelhower, 2019, s. 30). For å bøte på mistro var fortellerne nøye med å identifisere hvem (Querini navnga Fioravante og skriveren Michiele, mens Fioravante navnga Querini og alle overlevende; begge oppga navnet på venetianere som bisto dem), når (både Querini og Fioravante anga datoer, noen ganger også tidspunkt, for når ting skjedde), hvor (de kom fra Kandia, de skulle til Flandern), og andre fakta og detaljer som potensielt kunne bevises (skipets last, skipets eier og liknende).

Fortellernes rolle som øyenvitner og overlevende ga dem en moralsk autoritet til å uttale seg om laster (Querini: det var de mest drikkfeldige, de som manglet måtehold, som døde) og dygder (Querini: de som overlevde var de som var i stand til å utvise måtehold og utholde lidelsene; Fioravante: Querini roses for å sette mot i dem, og for å dempe gemyttene). Man må heller ikke glemme at slike beretninger hadde en religiøs komponent, fortellerne lot sjelden anledningen til å lovprise Gud gå fra seg. Hva er det som gjør beretningen interessant i kunnskapsprosjektene til Ramusio, Purchas og Schøning? Under vil jeg se på tre nasjonale kontekster som kan belyse hvordan et skipbrudd lidt av venetianske handelsmenn i 1431 kunne være av interesse i stadig nye kontekster.

ET VENETIANSK PROSJEKT

Ramusio var ikke den første til å utgi reiselitteratur, men han var den første som hadde en overordnet visjon og ikke nøyde seg med å samle beretninger i kronologisk orden (Milanesi, 1978, bd. 1: xxiv; Rubiés, 2012, s. 29). I stedet organiserte han beretninger rommelig på bakgrunn av økonomiske interesser. Kunnskapsprosjektet ble fullbyrdet med *Navigazioni*, som samlet reiser og hans egne utlegninger (*discorsi*). Skipbruddet er plassert i bind 2 (1559), som innledes med Marco Polo (1254–1324) og avsluttes med Querini og Fioravante, alle tre representanter for venetianere som var de første til å oppdage nye områder av verden. Skipbruddberetningen antyder også mulighetene for å nå Østen enten via Nordkalotten, eller via Nordvest- eller Nordøstpassasjen, noe som ville slå bena under portugisernes rute rundt det sørlige Afrika. Querini–Fioravante-beretningen ville vise leserne at venetianere var de første som kom så langt mot nord.

Ramusio uttrykte et ønske om at samlingen måtte bidra til å korrigere Ptolemaios, i tillegg til å bevare minnet om oppdagelser som ellers ville gått tapt (Ramusio & Milanesi, 1978, bd. I: 4, I: 599). Samtidig oppfordret han sine bysbarn om å gripe de nye handelsmulighetene som hadde åpnet seg med de nye sjøveiene til India og Amerika. Den tilsynelatende vitenskapelige interessen ble forent med en god porsjon patriotisme og en handelspolitisk visjon. I valg av tekster og organisering av materialet fokuserte han på handelsveier, både til lands og til vanns, til alle verdenshjørner. Ramusio var opptatt av at man måtte finne nye sjøveier til India som ikke konkurrerte med portugiserne, og henviste til samtalen han og legen Girolamo Fracastoro (1476/78–1553) hadde hatt med “en kjent matematiker og astronom” om slike muligheter. I denne *discorsoen* rettet Ramusio samtidig en oppfordring til Europas fyrster om å følge portugisernes eksempel og oppmuntre til å utforske verden, noe som ikke bare ville øke den geografiske kunnskapen om kloden, men ville gi fyrstene udødelig ære og berømmelse i motsetning til krigføring (Ramusio & Milanesi, 1978, bd. 2: 979; Skinner, 1978, s. 125), samtidig som samlingen viste at slike fremstøt innebar å følge i venetianernes fotspor (Horodowich, 2014, s. 869, 2018, s. 63–88).

Det var bare å kaste et blikk på globusen for å se at Nordkalotten var en ferdselsvei til kryddermarkene som ikke konkurrerte med portugiserne (Fuller, 2013, s. 15; Ramusio & Milanesi, 1978, bd. 2: 986–987). Ramusio viste til den engelsk-venetianske

sjøkapteinen og kartografen Sebastian Cabots (1474/76–1557) forsøk på å utforske Nordvestpassasjen tidlig på 1500-tallet, mens han tjente engelske interesser. I kraft av sin posisjon, som kansellisekretær, var Ramusio godt kjent med sonderingene mellom Cabot og Venezias ambassadør i Spania, Gasparo Contarini (1483–1542) på begynnelsen av 1520-tallet mens Cabot selv var i spanjolenes tjeneste. Cabot søkte på nytt støtte til et slikt prosjekt tidlig i 1550-årene, da han igjen var i engelsk tjeneste (det er i forbindelse med disse forhandlingene at Ramusio kan ha utsatt å publisere bind 2, slik at bind 3 kom ut først) (Milanesi, 1984, s. 66–67).

Querini–Fioravante-beretningen passer inn i et prosjekt hvor målet med å beskrive nordområdene kunne tjene som insentiv for handelsmenn og fyrster, selv om reisen var ytterst strabasøs. Fioravante forteller om “den strengeste kulde” som var langt verre enn den som rammet Venezia noen år tidligere: “da kunne en gå over isen fra Venezia til Maghera – ikke bare kvinner og menn, men til folks store beundring også kuer, hester, kjerrer og vogner i mengdevis” (Fioravante, 1978, bd. 4: 85; Fioravanti, 1905, bd. 13: III.xviii.421; Wold, 1991, s. 156). Til tross for den harde kulden og mørket, som varte døgnet rundt, var det også lysglimt – en meget gjestfri lokalbefolkning, handelsvarer som stokkfisk og saltet kveite, og luksusvarer som “de hviteste bjørneskinn, lik hermelin, men mye lengre enn tolv venetianske fot” (Fioravante, 1978, bd. 4: 94–95; Fioravanti, 1905, bd. 13: III.xviii.434; Wold, 1991, s. 169). Querini beskriver også luksusvarer som “falker og hauker, og større jaktfalker som var uvanlig hvite” (Querini, 1763, s. 151, 1978, bd. 4: 73; Wold, 1991, s. 146).

Venetianerne passet inn i dette patriotiske prosjektet som de første venetianere og italienere som seilte i Nord-Atlanteren, og de første som kom så langt mot nord.³ På samme passet venetianeren Alvise Cadamosto (1432–1488), som oppdaget Kapp Verde-øyene i 1455, inn prosjektet som den som ledet veien for portugisernes ferd-sel sørover langs Afrikas kyster, og Marco Polo, som var den første til å oppdage det nordlige og nordøstlige Asia, og dermed egentlig den første til å oppdage Asia. Portugiserne fulgte bare etter venetianerne ad en annen vei (Horodowich, 2005, s. 1041, 1043–44, 1045; Ramusio & Milanesi, 1978, bd. III: 23–24). Selv om Querini ikke dro ut først og fremst som oppdager, men som handelsmann, skiller ikke det ham vesentlig fra “oppdagere” som Christoffer Columbus (1451–1506) og Cabot, som begge var ute etter å handle med Kina, selv om de prøvde å komme dit ad nye veier. Querini kan likefullt regnes til “den samme række af dristige italienske sø-mænd” som mot slutten av femten hundretallet “oppdaget” Amerika (Storm, 1891,

s. 52). Og nettopp denne dristigheten hos italienerne generelt, og venetianere spesielt, er noe som hele tiden skinner gjennom hos Ramusio. Med alle prøvelsene de blir utsatt for, minner Querini og Fioravante dessuten om odysseiske sjøhelter som først langt om lenge kom tilbake til hjemmet.

ET ENGELSK PROSJEKT

På slutten av 1500-tallet inngikk Ramusio i engelske diskusjoner om Nordkalotten (Small, 2013, s. 1044). For engelskmennene var kampen om herredømmet over havet – Atlanteren, Stillehavet, Indiahavet – forbundet med jakten på Nordøst- eller Nordvestpassasjen (Wallis, 1984, s. 462–463), og de tidligste forsøkene på å finne en slik passasje resulterte i handelsforbindelser med Russland (Helfers, 1997, s. 161). Cabot var hele sitt liv en viktig pådriver for å utforske Nordkalotten, og var i sine siste år president for Muscovy Company, som hadde *charteret* for å finne sikre ruter. Til tross for høy alder deltok han i planleggingen av to ekspedisjoner for å finne Nordøstpassasjen i 1550-årene.

Fioravantes beretning inngår i det tredje bindet av Purchas' *Pilgrimes*, som innledes med Cabots egne reiser mot nordvest. Purchas har her samlet alle beretningene fra de engelske forsøkene på å finne disse passasjene. Det kan dermed synes litt underlig at han midt blant de engelske reisene har et kapittel som presenterer to venetianske beretninger han overtok etter Hakluyt, hvorav Fioravantes var den mest omfattende (Armstrong, 1997, s. 295, 296).

Purchas gikk bevisst inn i en litterær tradisjon som strakk seg tilbake til middelalderens pilegrimsberetninger (Helfers, 1997, s. 168). Som forfatter, redaktør og samler av reiseberetninger var Purchas høyst moralistisk, nesten puritansk i tonen idet han henvendte seg til lenestolreisende *gentlemen* snarere enn til praktikere, slik hans forgjenger Hakluyt hadde gjort (Cormack, 1991, s. 654). Han utga to andre verk forut fra *Pilgrimes*, nemlig *Purchas His Pilgrimage* (1613) og *Purchas His Pilgrim* (1619). Det alle tre verk har til felles er Purchas' rolle som teologisk geograf (Porter, 1997, s. 181); de fire bindene av *Pilgrimes* (1625) var ment å vise frem “de bemerkelsesverdige undrene som Guds Forsyn hadde frembrakt” (Purchas, 1905, bd. 1: xliii). I en slik kontekst gir det mening å inkludere skipbruddet. Purchas forsto sin egen tid som “den verste tidsalder [siden syndfloden] i en korrupt ver-

den”, og mente at de nye oppdagelsene skyldtes Guds medynk med menneskeheten (Harris, 1966, s. 133).

I overgangen fra 1500- til 1600-tallet var det en omfattende merkantilistisk debatt om Englands rolle i verdenshandelen på havet, en debatt Purchas koblet sammen med en annen debatt i samtiden, nemlig verdensforfallet. Gud hadde gitt Noah kunsten å navigere og lagt til rette for handel og samkvem ved å spre ressursene ut over jorden slik at ingen områder ville ha alt som trengtes. I Purchas’ apokalyptiske merkantilisme ble disse forestillingene knyttet sammen med troen på at verdenshandel var et kall hvor Englands protestantiske handelsmenn var Guds foretrukne middel (Ward, 2003, s. 17, 22). Bare gjennom handel kunne menneskeheten returnere til den relative uskylden forut for syndfloden. Koplingen mellom handel og frelse var ikke ny, men blomstret med reformatorenes overbevisning om at Bibelen måtte forstås bokstavelig. Purchas og andre, som John Dee, så her til Salomon (10. årh. f.Kr.) som utnyttet navigasjonens gave på ferden til Ofir (1. Kong 9, 26–27; 2. Krøn 8,17–18). Visjonen om store rikdommer i øst sammen med troen på en nært forestående gjenoppdagelse av det mytiske Ofir, var sentral i Purchas’ tenkning (Purchas, 1905, bd. 1: I.i; Ward, 2003, Kapittel 6). Det lange innledende kapittelet til hele verket hvor han utlegger Salomons reise skulle forstås som en prolog (Porter, 1997, s. 187; Purchas, 1905, bd. 1: I.i.9).

Det er i denne konteksten at skipbruddet finner sin plass i samlingen. I samtidens religiøse klima er venetianernes ferd fra fortapelse til frelse et vitnesbyrd for Gud: en rasende vind fikk bølgene til å likne fjell slik at det “i den uendelige lange og mørke natten virket det som om vi var havnet i avgrunnens dyp” og “selv om vi var i live, var det i den stunden som om vi var døde”; “i det ene øyeblikk var det som om vi berørte stjernene, så høyt ble skipet løftet, i det neste ble vi begravet i helvete” (Fioravante, 1978, bd. 4: 81–82; Fioravanti, 1905, bd. 13: III.xvii.418–419; Wold, 1991, s. 153). Mannskapet ble stadig minnet på at de “alltid og overalt må lovprise Guds makt” (Fioravanti, 1905, bd. 13: III.xviii.422; Fioravante, 1978, bd. 4: 86; Wold, 1991, s. 156).

Reddet i land overlevde venetianerne som best det var under svært kummerlige forhold, men da det var som verst fant de “en kjempestor fisk [...] som bare Gud i sin godhet kan ha skjenket oss”, og denne “underfulle fisken” holdt liv i dem de neste ni dagene mens stormværet på ny kastet seg over dem (Fioravante, 1978, bd. 4: 92; Fioravanti, 1905, bd. 13: III.xviii.422; Wold, 1991, s. 161). Først etter en måned

på den øde øya kom endelig “tiden da vår gode Skaper og nådefulle Herre ville føre sine forkomne får til frelsens port” (Fioravante, 1978, bd. 4: 90; Fioravanti, 1905, bd. 13: III.xviii.426–427; Wold, 1991, s. 162). I møtet med fiskerne på Røst føler Fioravante at de har kommet til paradiset:

Så nært opp til Guds vilje [levde de] at hver gang en naturlig død rammer far, mor, mann, hustru, barn eller hvilken som helst annen slektning eller venn, samler de seg straks denne er gått over til det annet liv, uten klage, i kirken for å takke og lovprise sin høye Skaper, som har gitt den avdøde så mange år å leve, og nå i sin nåde har kalt ham til seg som sitt barn, og lutret ham i rett tid for å ta ham tilbake ren og naken som da han ble født. Derfor lover og priser de Gud, glade og tilfredse med hans ufeilbare vilje, og viser verken med ord eller med mine noen slags sorg, som om den døde bare lå og sov. I sannhet kan vi si at fra den 3. februar 1431 til den 14. mai 1432, som er hundre og en dag, befant vi oss i paradiset første krets, til skam og skjensel for Italias riker (Fioravante, 1978; Fioravanti, 1905, bd. 13: III.xviii.432; Wold, 1991, s. 168).

Skipbruddet, forstått som en pilegrimsreise, passer således godt inn i Purchas’ apokalyptiske merkantilisme, som en av de *Pilgrime-Guides* (som er slik han forstår reiseberetningene) som han bringer videre til bruk for dem som vil skue Guds gjerninger og undere, akkurat som Salomons tempel ga troende en mulighet til å reise seg fra en fallen verden og ta del i Edens hage (Levenson, 1984, s. 297). Men Purchas var også opptatt av kunnskapens orden og forsto Francis Bacons (1561–1626) prosjekt i *Novum Organum* (1620) som en parallell til sitt eget ved at øyenvitnene bidro med de nødvendige enkelttilfellene som var nødvendig for å forstå skaperverket som helhet (Purchas, 1905, bd. 1: x1). Begge var opptatt av å gjenoppbygge den fullstendige kunnskapen som hadde gått tapt mellom Adam og Noah, men kun overført til noen få utvalgte, som for eksempel Salomon, som samlet den fullstendige kunnskapen om skaperverket i sitt tempel i Jerusalem (Ward, 2003, s. 189–191). Akkurat som Salomon presset hele universet inn i ett hellig bygg, samlet Purchas hele verden i én bok. Fra London hadde Purchas og hans pilegrimer “brakt hele verden til England” hvor alle kompassrosens linjer møttes (Purchas, 1905, bd. 20: IV.x.130). Beretningene fra reisende bidro med nødvendig murstein til Bacons nye naturfilosofiske tempel, og samlet den arven som var blitt spredt etter Adam (Ward, 2003, s. 23, 251).

Hos Purchas bidrar denne skipbruddberetningen i den engelske debatten om å søke ferdselsruter mot nord, samtidig som den også gir nyanser til Purchas' epistemologiske prosjekt om å gi et omfattende bilde av Guds skaperverk. Som Purchas uttrykte det, så lærte "Herrens underverker i Dypet ... utvilsomt mange den inderligste guddommelighet" (Purchas, 1905, bd. 1: I.i.55), og møtet med elementene ville gi sjøfolkene styrke i motgang (Purchas, 1905, bd. 1: I.i.53). Mannskapet hadde jo besøkt både helvete og paradiset, og blitt mett av en fisk på ferden.

ET NORSK PROSJEKT

Hos historikeren Gerhard Schønning, som var en sentral aktør i den patriotiske historieskrivingen i Norge på 1700-tallet, bidro Querinis skipbrudd til Schønings eget historiske prosjekt om å lansere de gamle nordmenn som et ideal til etterfølgelse (Eriksen, 2007, s. 22). I hovedverket *Norges Riiges Historie* (1771–1781) presenterte han forestillingen om nordmennenes fortreffelighet. De var et hardført og nøysomt folkeferd, driftige og dugelige. Schønning mente at det fortsatt var mulig å finne elementer av de gamle dygdene, og det er innenfor et slikt prosjekt at hans Querini-tekst bør leses. Schønings oversettelse baserte seg på den tyske historikeren Hieronymus Megisers (ca. 1557–1618/19) samling med nordiske reiser, *Septentrio Navantiquus* (1613). Schønning, som ikke kjente den italienske originalen, videreførte visstnok en rekke feiloversettelser og mangler (Storm, 1891, s. 38). Det hindret ham imidlertid ikke i å formidle sitt budskap, og i sin innledning til Querini skriver han:

Hvilke deres fortælinger, skjønt de fornemmelig angaae et Sted, som ligger temmelig høit op i Nord, og er i sig selv ei af synderlig Vigtighed, dog ere saa meget meere værde at blive vore Landsmænd bekiendte, som de ere optegnede af Fremmede fra et saa langt bortliggende land, som Italien, som de indeholde adskillige, ellers ubekiendte, ret artige og rare Underretninger om vore Landsmænds da værende simple og uskyldige Levemaade i Nordlandene (Schønning, 1763, s. 96–97).

Det er to sentrale poeng her. For det første var Querini-beretningen interessant fordi det var utlendinger som sa noe om nordmenn, og for det andre fordi beretningen inneholdt artige og ukjente ting. Schønning var kjent med at beretningen fantes i to versjoner, og det var Querini som stort sett "førte ordet". Schønning

selv kommenterte beretningen underveis gjennom en rekke fotnoter, og for meg er det disse – hans egne kommentarer til teksten – som er av størst interesse, som når han kommenterer røstværingenes kvaliteter sammenliknet med det som står i beretningen. Querini berettet at befolkningen var “af Naturen begavede med god forstand” og var således dyktige til å lage alt “som behøvtes til deres Livs Fornødenhed og Handtering” (Querini, 1763, s. 118–119). Til dette kommenter Schøning at han ikke tror dagens innbyggere var like “saa hændige og saa duelige, som disse Forfædre vare”, og han beklager seg over at hos befolkningen i Nord-Norge har “den forrige Velstand saa meget aftaget, og dermed tillige Indbyggernes Drivt og Duelighed” (Schøning, 1763, s. 119). Også senere beklager han at befolkningen har forfalt moralsk siden “den Norske histories midlere Tider”, da han, der hvor Querini (og Fioravante) roser befolkningens “Uskyldighed og Enfoldighed”, noterer at han “maae tilstaae, at dette var en stor Fuldkommenhed, som neppe nogensteds nu mere er at Finde, ligesom den også har været i de Tider meget rar blant de Norske selv” (Schøning, 1763, s. 95, 120–121). De var gudfryktige, hadde rene hjerter og visste slett ikke “hvad Utugt, Horerie og Løsagtighed var, saa at de giftede sig, alene for at opfylde Guds Befaling” (Querini, 1763, s. 120), noe Fioravante i sin beretning tilskriver kulden (Fioravante, 1978, bd. 4: 166).

Som en kommentar til eksemplene på røstværingenes gode moral uttrykker Schøning et hjertesukk: “Gud give at vore Landsmænd, end og i Nordlandene og paa Røst selv, vare endnu saa gudfrygtige, dydige kikkelige, som på de Tider, her omtales! Men derimellem er, desværre! Vel en kiendelig Forskiel” (Schøning, 1763, s. 119). Dette er et syn som han også forfekter i sitt historieverk som han ønsket skulle inspirere “nordmenn til å unngå å bli en broket kopi av andre ‘Nationer’” ved å “studere forfedrene og på en bedre måte prøve å leve opp til de opprinnelige norske karaktertrekk” (Larsen, 1999, s. 99), og befolkningen på Røst tjener nettopp som eksempel til etterfølgelse. Hos Schøning, som valgte å oversette bare en del av den opprinnelige beretningen, har Querini–Fioravante-beretningen endret karakter fra å være en ganske tradisjonell skipbruddberetning til å bli en beretning om røstværingenes liv og levnet fortalt av utenforstående.

KONKLUSJON: ETT KUNNSKAPSOBJEKT, TRE PROSJEKTER, TRE KONTEKSTER

De nye skipsrutene i Atlanterhavet utfordret Venezias handelshegemoni, samtidig som byens boktrykkere var opptatt med å utgi beretningene om dy nye oppdagelsene. *Navigationi* kan leses som en kommentar til dette paradigmeskiftet. Selv tilhørte Ramusio det gamle paradigmet. Purchas på sin side tilhørte det nye. Begge søkte å fornye Ptolemaios, men Purchas ønsket i tillegg bidra til Bacons nye kunnskapsprosjekt som ville sette fortgang i å oppfylle Guds pålegg om handel mellom all verdens folk. Her skilte han seg fra sin forgjenger Hakluyt, som modellerte seg på Ramusio. Han hevdet at det å følge i Ptolemaios' fotspor og beskjeftige seg med *peregrationis historia* ville «bringe oss til en sikker og fullstendig oppdagelse av verden» (sitert i Paul & Meshkat, 2013, s. 124, 124n.47). Ramusio hadde utfordret Europas fyrster om å fullføre arbeidet med å gjenoppdage hele verden (Ramusio & Milanesi, 1978, bd. 2: 979), en utfordring som ble tatt imot av engelskmenn og hollendere. I Nord-Europa var handelsmennene drivkreftene, og i England dessuten praktisk orienterte rådgivere, som Dee, Hakluyt, og Purchas. Purchas skulle dessuten frelse verden. Den religiøse dimensjonen antydes allerede hos Hakluyt, hvor utforskning av verden kunne være en måte å kristne hedningene på i tråd med Guds plan (Helfers, 1997, s. 172). Purchas var overbevist om at Guds plan nettopp innbefattet engelske handelsmenn. Allerede titlene han ga sine verk forteller at han oppfattet reisen som åndelig, og angir hans hensikt. Samlingen besto av moralsk oppbyggelige beretninger som skulle belære leseren, (Helfers, 1997, s. 173) og var hans vitnesbyrd om det andre testamentet Gud hadde gitt menneskeheten, nemlig naturen (Pagden, 1993, s. 85; Purchas, 1905, bd. 1: xxxix, xl To the Reader).

Selv om humanisten Ramusio riktignok søkte å oppdatere Ptolemaios både ved å kommentere feil i breddegradsangivelsene og ved å samarbeide med kartografen Giacomo Gastaldi (1500–1566) om å produsere nye kart, og dermed tilsynelatende utfordre synet på antikkens autoriteter ved å fremme øyenvitnene som mer pålitelige, ga reiseberetningene først og fremst uttrykk for en emblematiske verden full av odysseiske sjøhelter. Poenget var ikke å presentere øyenvitnenes erfaringskunnskap som noe nytt, men å presentere den som en gjenoppdagelse av tapt kunnskap (se Veneri, 2009). Purchas på sin side var seg bevisst at Bacon akkurat hadde fremmet et nytt syn på kunnskap og ville på sin måte bidra til prosjektet, samtidig som han i kjølvannet av reformasjonen knyttet kunnskapen til Guds forsyn. Begge befant seg

i renessansen, i en tid hvor ulike kunnskapsparadigmer konkurrerte om oppmerksomheten og hvor det fortsatt var en viss tro på at de kunne forenes.

Historikeren Schøning derimot var knyttet til opplysningstidens kunnskapsideal da det nye paradigmet helt og holdent hadde overtatt som ideal for alle typer kunnskap. I Danmark-Norge ble topografisk og eksemplarisk historieskriving viktige uttrykk for ny kunnskap om landene, og Schønings anliggende var å avdekke nordmennenes opprinnelige karakteregenskaper. Et kaldt klima bidro til å utvikle nordmennenes karakter: “Neppe saae de Lyset, førend de bleve nedputtede, enten i en snee-dynge, eller i en kold Flod” (Schøning sitert i Sørensen, 2001, s. 27) – en beskrivelse som minner om Querinis beskrivelse av hvordan røstværingene la barna under takgluggen for at det skulle snø ned på dem og dermed herde dem for det kalde klimaet (Querini, 1763, s. 127), og som Schøning beklaget at ikke lenger forekom da oppdragelsen var blitt “alt for øm og kiælen”, noe som gjorde barna “uskikkede til at taale Ondt og Kulde, udugelige til Arbeide, samt dovne, lade og vellystige Mennesker” (Schøning, 1763, s. 127n. (y)).

Som disse tre eksemplene viser inngikk reiseberetninger som kilde til kunnskap i ulike tidligmoderne kunnskapsprosjekter og kontekster. Hos Ramusio var Querini–Fioravante-beretningen en (av flere) påminnelser om at Venezia hadde ledet an i den merkantile utforskningen av verden, også i himmelretninger som ennå ikke var utforsket fullt ut, og var dermed en naturlig del av et venetiansk, patriotisk kunnskapsprosjekt. I Purchas’ apokalyptisk-merkantilistiske prosjekt tjente tekstene som en påminnelse om frelsen. Gjennom hans redigering fortettet dramatikken seg og skipbruddet ble i større grad en fortelling om ulykke og frelse enn den var hos Ramusio. Den ble en av flere ‘pilegrimer’ som bidro med kunnskap til det som ble et særskilt engelsk nasjonalt prosjekt, nemlig jakten på henholdsvis Nordøst- og Nordvestpassasjen. Hos Schøning på 1700-tallet var skipbruddet ikke lenger tema i fortellingen, men utgjør bare foranledningen til en fortelling om de gamle nordmennenes etterkommere. Teksten fungerer som eksemplarisk historieskriving hvor det fokuseres på menneskelige dyder i tråd med Schønings øvrige historiografiske prosjekt. Jeg har over argumentert for at Querini–Fioravante-beretningen er et eksempel som fungerer noe ulikt avhengig av konteksten den inngår i. All den tid det ikke er vesensforskjeller mellom innholdet i de ulike versjonene er det konteksten og utgiverens prosjekter som her er avgjørende for kunnskapen som kan trekkes ut

av beretningen, og som gir mening til kunnskapsobjektets sirkulasjon gjennom tre nasjonale kontekster i tidligmoderne tid.

NOTER

- 1 Jeg henviser til Marica Milanesis utgave med bind og side (Ramusio & Milanese, 1978) når jeg henviser til Ramusios *discorsi*. Milanese inkluderer ikke alle paratekstene fra originalen og i den grad jeg har benyttet slike tekster henviser jeg til faksimileutgaven (Ramusio & Skelton, 1563). Også henvisninger til de opprinnelige skipbruddberetningene er til Milanesis utgave (Fioravante, 1978; Querini, 1978). Henvisninger til Samuel Purchas' egne utlegninger og til hans versjon av Fioravante er til den moderne utgaven fra 1905 (Fioravanti, 1905; Purchas, 1905). Henvisninger til Gerhard Schønings oversettelse og kommentarer er til henholdsvis (Querini, 1763) og (Schøning, 1763). Direkte sitater fra skipbruddberetningene er hentet fra den moderne norske oversettelsen som baserer seg på faksimileutgaven, og henvises til som (Wold, 1991).
- 2 Henvisninger til Purchas er til bind: bok.kapittel.side (bd. 1: I.i.2).
- 3 Et mulig unntak er brødrene Zen – også fra Venezia – som skal ha oppdaget Grønland på 1300-tallet. Ramusio inkluderer ikke disse brødrene, men var kjent med dem gjennom Fracastoro (Horodowich, 2014, s. 863–864; Lorenzini, Rucelli, & Atanagi, 1560, s. 717). Hakluyt inkluderer Zen, men ikke Querini selv om han hadde teksten, noe som tyder på at han benyttet en senere utgave av Ramusio. Purchas inkluderte Zen- og Fioravante-beretningene i samme kapittel (Purchas, 1905, bd. 13: III.xviii.413–437).

LITTERATUR

- Armstrong, T. E. (1997): "The Northern Passages", s. 292-300 i L. E. Pennington (red.) *The Purchas Handbook: Studies of the Life, Times and Writings of Samuel Purchas, 1577–1626: With Bibliographies of His Books and of Works about Him* (Bd. 1), London: The Hakluyt Society.
- Boelhower, W. (2019): "Three Early Modern Genres: A Microhistorical Approach to 'World Literature'", *Atlantic Studies*, 16 (1): 21-37.
- Broc, N. (1980): *La Géographie de la Renaissance*. Paris: Bibliothèque Nationale.
- Burke, P. (2000a): *A Social History of Knowledge: From Gutenberg to Diderot*. Cambridge: Polity Press.
- Burke, P. (2000b): "Early Modern Venice as a Center of Information and Communication", s. 389-419 i J. Martin & D. Romano (red.) *Venice Reconsidered: The History and Civilization of an Italian City-State, 1297–1797*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

- Burke, P. (2016): *What is the History of Knowledge?* Cambridge: Polity Press.
- Cormack, L. B. (1991): "Good Fences Make Good Neighbors': Geography as Self-Definition in Early Modern England", *Isis*, 82 (4): 639-661.
- Donattini, M. (1992): "Orizzonti geografici dell'editoria italiana, 1493-1560", s. 79-154 i A. Prosperi & W. Reinhard (red.) *Il nuovo mondo nella coscienza italiana e tedesca del Cinquecento*, Bologna: Il Mulino.
- Eriksen, A. (2007): *Topografenes verden: Fornminner og fortidsforståelse*. Oslo: Pax.
- Fioravante, C. (1978): "Naufragio del sopradetto messer Piero Quirino, decritto per Cristoforo Fioravante e Nicolò di Michiel", s. 79-98 i G. B. Ramusio & M. Milanesi (red.) *Navigazioni e viaggi* (Bd. 4), Torino: Giulio Einaudi editore.
- Fioravanti, C. (1905): "The Sip-wracke of Master Piero Quirino, described by Christoforo Fioravanti, and Nicolo Di Michiel, who were present there: Heere contracted", s.417-437 i S. Purchas (red.) *Hakluytus Posthumus, or Purchas His Pilgrimes: Contayning a History of the World in Sea Voyages and Lande Travells by Englishmen and others* (Bd. 13), Glasgow: James MacLehose and Sons.
- Fuller, M. C. (2013): "Artics of Empire: The North in *Principal Navigations*, 1598-1600", s. 31-39 i F. Regard (red.) *The Quest for the Northwest Passage*, London: Pickering & Chatto.
- Giunti, T. (1978): "Tommaso Giunti alli lettori", s. 7-8 i G. B. Ramusio & M. Milanesi (red.), *Navigazioni e viaggi* (Bd. 1), Torino: Giulio Einaudi editore.
- Harris, V. (1966): *All Coherence Gone: A Study of the Seventeenth Century Controversy over Disorder and Decay in the Universe*. London: Cass.
- Hastrup, K. (1999): *Viljen til viden: En humanistisk grundbog*. København: Gyldendal.
- Helfers, J. P. (1997): "The Explorer or the Pilgrim? Modern Critical Opinion and the Editorial Methods of Richard Hakluyt and Samuel Purchas", *Studies in Philology*, 94 (2): 160-186.
- Horodowich, E. (2005): "Armchair Travelers and the Venetian Discovery of the New World", *The Sixteenth Century Journal*, 36 (4): 1039-1062.
- Horodowich, E. (2014): "Venetians in America: Nicolò Zen and the Virtual Exploration of the New World", *Renaissance Quarterly*, 67 (3): 841-877.
- Horodowich, E. (2018): *The Venetian Discovery of America: Geographic Imagination and Print Culture in the Age of Encounters*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Infelise, M. (2013): "Book Publishing and the Circulation of Information", s. 651-674 i E. R. Dursteler (red.) *A Companion to Venetian history, 1400-1797*, Leiden: Brill.
- Jacob, C. (2017): "Lieux de savoir: Places and Spaces in the History of Knowledge", *KNOW: A Journal on the Formation of Knowledge*, 1 (1): 85-102.

- Larsen, S. (1999): *Med draging mot nord: Gerhard Schøning som historiker* (Hovedoppgave i historie). Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Levenson, J. D. (1984): "The Temple and the World", *The Journal of Religion*, 64 (3): 275-298.
- Lorenzini, F., G. Ruscelli & D. Atanagi (1560): *Lettere di XIII huomini illustri: Nelle quale sono due libri di diuersi altri auttori, et il fiore di quante belle lettere, che fin'hora si sono uedute: Con molte del Bembo, del Nauagero, del Fracastoro, del Manutio, & di altri famosi auttori non piu date in luce*. Venetia: Per Francesco Lorenzini da Turino. (<http://catalog.hathitrust.org/Record/010823762>).
- Magno, A. M. (2012): *Lalba dei libri. Quando Venezia ha fatto leggere il mondo*. Milano: Collana Storica.
- Mancall, P. C. (2010): *Hakluyt's Promise: An Elizabethan's Obsession for an English America*. New Haven: Yale University Press.
- Milanesi, M. (1978): "Introduzione", s. xi-xxxvi i G. B. Ramusio & M. Milanesi (red.) *Navigazioni e viaggi* (Bd. 1). Torino: Giulio Einaudi editore.
- Milanesi, M. (1984): *Tolomeo sostituito: Studi di storia delle conoscenze geographiche nel XVI secolo*. Milano: Edizioni Unicopli.
- Pagden, A. (1993): *European Encounters with the New World: From Renaissance to Romanticism*. New Haven: Yale University Press.
- Parks, G. B. (1961): *Richard Hakluyt and the English Voyages*. New York: Frederick Ungar Publishing.
- Paul, J. & K. Meshkat (2013): "Johnson's *Relations*: Visions of Global Order, 1601–1630", *Journal of Intellectual History and Political Thought*, 2 (1): 108-140.
- Pennington, L. E. (1997): "Samuel Purchas: His Reputation and the Uses of His Works", s. 3-118 i L. E. Pennington (red.) *The Purchas Handbook: Studies of the Life, Times and Writings of Samuel Purchas, 1577–1626: With Bibliographies of His Books and of Works about Him* (Bd. 1), London: The Hakluyt Society.
- Pomata, G. & N. G. Siraisi (2005): "Introduction", s. 1-38 i G. Pomata & N. G. Siraisi (red.) *Historia: Empiricism and Erudition in Early Modern Europe*, Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Porter, H. E. (1997): "Purchas as Theological Geographer", s. 181-189 i L. E. Pennington (red.) *The Purchas Handbook: Studies of the Life, Times and Writings of Samuel Purchas, 1577–1626: With Bibliographies of His Books and of Works about Him* (Bd. 1), London: The Hakluyt Society.
- Purchas, S. (1905): *Hakluytus Posthumus, or Purchas His Pilgrimes: Contayning a History of the World in Sea Voyages and Lande Travells by Englishmen and others* (Bd. 1-20). Glasgow: James MacLehose and Sons.
- Queller, D. E. (1973): "The Development of the Ambassadorial Relazioni", s. 174-196 i J. R. Hale

- (red.) *Renaissance Venice*. London: Faber and Faber.
- Querini, P. (1763): "Beretning om den Venetianske Edelmanns Petri Qvirini Skibbrud og Ankomst til Øen Røst i Nordlandene. Ao. 1432" (G. Schøning, Overs.), *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter*. (https://www.ntnu.no/ojs/index.php/DKNVS_skrifter/issue/view/122)
- Querini, P. (1978): "Viaggio del magnifico messer Piero Quirino, gentiluomo viniziano", s.51-77 i G. B. Ramusio & M. Milanesi (red.) *Navigazioni e viaggi* (Bd. 1). Torino: Giulio Einaudi editore.
- Quinn, D. B. (1974): "Hakluyt's reputation", i D. B. Quinn (red.) *The Hakluyt Handbook* (Bd. 1), London: The Hakluyt Society.
- Ramusio, G. B. & M. Milanesi (red.) (1978): *Navigazioni e viaggi* (Bd. 1-6). Torino: Giulio Einaudi editore.
- Ramusio, G. B. & R. A. Skelton (red.) (1563): *Navigazioni et viaggi* (Bd. 1-3). Amsterdam: Theatrum Orbis Terrarum.
- Richardson, B. (2004): *Print culture in Renaissance Italy: The Editor and the Vernacular Text, 1470-1600*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rubiés, J.-P. (2000): "Travel Writing as a Genre: Facts, Fictions and the Invention of a Scientific Discourse in Early Modern Europe", *Journeys: The International Journal of Travel and Travel Writing*, 1 (1): 5-35.
- Rubiés, J.-P. (2012). "From the 'History of Travayle' to the History of Travel Collections: The Rise of an Early Modern Genre", s. 25-41 i D. Carey & C. Jowitt (red.) *Richard Hakluyt and Travel Writing in Early Modern Europe*, Aldershot: Ashgate.
- Sarasin, P. (2011): "Was ist Wissensgeschichte?", *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur (IASL)*, 36 (1): 159-172.
- Schøning, G. (1763): "Beretning om den Venetianske Edelmanns Petri Qvirini Skibbrud og Ankomst til Øen Røst i Nordlandene. Ao. 1432", *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter*. (https://www.ntnu.no/ojs/index.php/DKNVS_skrifter/issue/view/122)
- Skinner, Q. (1978): *The Foundations of Modern Political Thought: The Renaissance*. (Bd. 1). Cambridge: Cambridge University Press.
- Small, M. (2012): "A World Seen Through Another's Eyes: Hakluyt, Ramusio, and the Narratives of the *Navigazioni et Viaggi*", s. 45-55 i D. Carey & C. Jowitt (red.) *Richard Hakluyt and Travel Writing in Early Modern Europe*, Aldershot: Ashgate.
- Small, M. (2013): "From Thought to Action: Gilbert, Davis, And Dee's Theories behind the Search for the Northwest Passage", *The Sixteenth Century Journal*, 44 (4): 1041-1058.
- Steele, C. R. (1974): "From Hakluyt to Purchas", s.74-96 i D. B. Quinn (red.) *The Hakluyt Handbook* (Bd. 1), London: The Hakluyt Society.

- Storm, G. (1891): *Venetianerne paa Røst i 1432: Foredrag den 24de marts 1897*. Kristiania.
- Sørensen, Ø. (2001): *Kampen om Norges sjel*. Oslo: Aschehoug.
- Taylor, E. G. R. (1934): *Late Tudor and Early Stuart Geography, 1583-1650: A Sequel to Tudor Geography, 1485-1583*. London: Methuen.
- Thorup, M. (2013): "Taget ud af sammenhæng: Om kontekst i idéhistorie", *Slagmark* 67: 77-108.
- Veneri, T. (2009): "Camminare per strade non tocche da piedi di altri": La retorica della modernità fra ulissimo e filologia negli scritti di Fracastoro e Ramusio", i C. Guerreri, A. M. Jacopino, A. Quondam & E. Bartoli (red.) *Moderno e modernità: La letteratura italiana*, Roma: Dipartimento di Italianistica e Spettacolo, Sapienza Università di Roma.
- Vivo, F. de (2007): *Information and Communication in Venice: Rethinking Early Modern Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Wallis, H. (1984): "England's Search for the Northern Passages in the Sixteenth and Early Seventeenth Centuries", *Arctic*, 37 (4): 453-472.
- Ward, G. A. (2003): *Restoring the Shattered World: The Apocalyptic Mercantilism of Samuel Purchas and the Revelation of World Trade* (PhD-diss.). Boston: Boston University, Graduate School of Arts and Sciences.
- Wilson, B. (2005): *The World in Venice: Print, the City and Early Modern Identity*. Toronto: University of Toronto Press.
- Wold, H. A. (1991): *I paradisetts første krets: Om drømmen om ære og rikdom, om et grusomt forlis, om et opphold på Røst i Lofoten 1432: italieneren Pietro Querinis egen beretning i ny oversettelse : med et tillegg om en reise til Røst i vår tid for å lete etter det tapte paradiset*. (http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008061200018)